

SVEDOMIE

EFEKTÍVNE
RODIČOVSTVO

Svedomie – trocha abstraktná téma, poviete si v duchu... Rozmýšľali ste už niekedy o tom, čo to vlastne je? Napríklad v súvislosti s vašim rodičovským poslaním? Väčšina z nás asi nie. Alebo si myslíte, že sa vás táto téma ešte ako rodiča netýka? Veď moje dieťa je malé. Nemá bunky na to, aby pochopilo túto nehmateľnú časť nášho bytia. Naozaj? Alebo len nevieme, čoho sa zachytiť, kde začať? Nech je, ako chce, skúsme dnešným príspevkom poodhaliť aspoň základné znaky svedomia. Znaky miesta, významu a dôsledkov v živote ako takom, samozrejme sa tiež nevyhneme tomu, ako to je aj v našom rodičovskom živote. Svedomiu sa budeme venovať aj preto, že je ďalším významným atribútom budovania charakteru dieťaťa – je jedným zo základných atribútov, o ktorých sme už hovorili v predošlých dvoch číslach.

ČO JE SVEDOMIE?

Vojdime do sveta svedomia krátkou úvahou. Predstavte si seba v detstve. Možno sa aj vám vynorí spomienka, keď ste stáli niekde vonku s kamarátmi a rozmýšľali, čo spraviť. Vedeli ste, že sa rozhodujete o zakázanej veci. Ako napríklad, či sa ísť hrať na rozbagrovanú stavbu na sídlisku! Kopy hlíny a jamy priam pozývali do hry na schovávačku, hľadanie pokladu či zákopovú vojnu. Každý nahlas uvažuje, čo urobiť. Jeden má strach, lebo keby ich esbéeskár *načapal* a dovliekol k rodičom – tí by ho asi zabili. Druhý vraví – „ved sa nám nič nemôže stať, keď si budeme dávať pozor“. Tretí hrdina poučia: „Zákazy, to sú len také upozornenia *dospelákov*, aby sa náhodou niečo nestalo. Ale veď my nie sme žiadni soplíaci, máme už 6 rokov a vieme sa o seba postarať.“ Ďalší sa hanblivo priznáva: „Ja z toho nemám dobrý pocit. Aj keby nás nikto nechytal a nevidel, je tu ten zákaz. Ten, komu to patrí, nás tu jednoducho nechce. Ja sa tam nejdem hrať.“

Ako by asi rozmýšľalo vaše dieťa v situácii, keď ho nevidíte? Vo všetkých prípadoch sa deti konfrontujú s autoritou napriek tomu, že nie je fyzicky prítomná. A predsa sa tam nachádza. Je to tá „neviditeľná“ či „nehmateľná“ časť bytia. Sú to vlastne zásady a princípy, ktoré deťom autorita vštepila životom s nimi. Majú ich vpísané do akéhosi vnútorného sprievodcu pri každom rozhodovaní. Tým je práve svedomie.

Svedomie, bežný pojem, používaný najmä pri posudzovaní morálnosti činov človeka. Je výlučne ľudským atribútom. Jeho definícia v rôz-

nych obmenách v zásade hovorí o svedomí ako o vnútornej inštancii človeka. Ide o schopnosť načúvať svojmu vnútornému hlasu. Akési vnútorné vedenie, vďaka ktorému sme schopní odlíšiť dobré od zlého. Jeho „sila“ závisí od toho, nakoľko sa riadime tým, čo nám hovorí. Ak s ním rátame, pracujeme a konáme podľa neho, rozvíja sa, kultivuje a posilňuje. Inak upadá a slabne. Potom je aj naše správanie podmienené nie svedomím, ale momentálnymi presvedčeniami, teda viac-menej inštinktom. V takomto prípade sa svojím konaním približujeme skôr do rieš zvierat.

AKO SA SVEDOMIE FORMUJE?

Svedomie človeka sa postupne vyvíja. V prvých rokoch života sa čerstvý jedinec úplne **prispôsobuje** želaniam otca a mamy. Je od nich závislý, a teda aj plne rešpektuje ich vôľu. To mu umožňuje spolupúť s nimi. Neskôr začína rodičov **napodobňovať**, čím preberá ich spôsoby správania. Dospelí sú tí, ktorí v jeho svedomí tvoria vzťah k pravidlám. Ako dieťa rastie, začína sa **učiť dodržiavať pravidlá a správať sa** podľa nich. Uvedomuje si, že sú dôležitou podmienkou, aby mohlo patriť do nejakej skupiny, spoločenstva, v ktorom sa cíti komfortne. Zároveň začína chápať, že pri ich nedodržaní prichádzajú následky. Ako dospieva, začína **hľadať vlastnú morálku**. Preveruje a skúma odôvodnenosť noriem. Tvorí si vlastný úsudok, dopĺňa a mení to, čo v minulosti prijalo od rodičov. Vyberá a porovnáva prvky a systémy kultúry, v ktorej vyrastá, či náboženstva, ktoré mu predstavili. Rozhoduje sa a vytvára si vlastný postoj. Svedomie u dieťaťa začína fungovať ako vnútorný hlas, ako rozhodca pri jeho konaní. Zavŕšením vývoja svedomia je krok k **rešpektovaniu noriem**, pre ktoré sa teraz už dospelé dieťa rozhodlo. Svedomie u neho funguje ako autoregulačný mechanizmus vlastných činov. Na základe svedomia sa rozhoduje, koná a hodnotí vykonané. V tomto štádiu už dieťa nesie plnú zodpovednosť za svoje činy.

problémy na základe porovnávania možných alternatívnych riešení s morálnymi normami. Tu hrá dôležitú úlohu aj schopnosť nazerania na problémy nielen svojou optikou, ale aj očami druhých, snaha pochopiť ich postoje. Zároveň treba učiť deti **rozhodnúť sa pre morálne riešenie**, ktorého dôsledky vedia uniesť.

3 HODNOTENIE

Posledným, ale dôležitým krokom je poskytnutie času a priestoru na **opravu**. Ukázať deťom dôležitosť „obzretia sa späť“. Učiť ich **hodnoteniu**, či normy a princípy, podľa ktorých sa rozhodovali, boli naozaj tie správne, morálne. Je to to staré a známe „spytovanie svedomia“.

Kľúčovým krokom pri rozvoji svedomia je pre rodiča nájsť ten správny spôsob, ako oboznámiť dieťa s morálkou a vyvolať v ňom túžbu po konaní dobra. Preto sa teraz pokúsime podrobnejšie tento problém spolu rozobrať.

RODIČ A SVEDOMIE DIEŤAŤA

Uvedené fakty jasne ukazujú, že svedomie sa vo veľkej časti rozvíja pod silným vplyvom najbližšieho prostredia, v ktorom dieťa žije. Je ním rodina, predovšetkým rodičia. Úroveň morálnej výchovy je potom niečo, za čo je rodič v plnej miere zodpovedný. Má teda najväčšiu šancu z okolitého prostredia do dieťaťa vložiť pevné základy mravných noriem či hodnôt, ktorým potom verí a ktoré považuje za správne. Ako to však prakticky uskutočniť? Na čo sa pritom rodič potrebuje zamerať? Tu je niekoľko inšpiratívnych krokov:

1 POZNANIE

V prvej fáze života dieťaťa ide predovšetkým o sprostredkovanie **poznania noriem**, pravidiel a zákonitostí potrebných pre schopnosť rozoznať dobré od zlého. K tomu súčasne prispúva aj rozvoj a podpora **túžby po konaní dobra**.

2 VOLBA

Postupne, ako sa dieťa vyvíja a je schopné výberu medzi viacerými možnosťami, pridáva sa ďalší krok zo strany rodiča smerom k vývoju svedomia. Je ním vytváranie možností na **rozhodovanie**. Tým sa rozvíja schopnosť **zvažovať morálne rozhodnutia**. Ide o proces rozmyšľania, ktorý v sebe zahŕňa snahu riešiť

SPOSOB SPOZNÁVANIA MORÁLNYCH NORIEM

Každý z nás sa rodí s prirodzenou túžbou nájsť si svoje miesto v spoločnosti, prispievať do nej vlastnými hodnotami a spolupracovať s druhými. Táto prirodzene morálna orientácia je pevným základom aj pre naše deti. Na nej treba stavať a ďalej ju rozvíjať. Na začiatku slúžime my rodičia pre dieťa ako tzv. „vonkajšie svedomie“. Prostredníctvom **nastavovania hraníc detskému správaniu** dieťa získava svoju vlastnú životnú skúsenosť, zážitok fungovania pravidiel. Učí sa rozoznávať dobré od zlého. Začať vymedzovať hranice môžeme prakticky odvtedy, keď sa dieťa stáva pohyblivým. Nerešpektovaním hranice získava skúsenosť nepríjemného zážitku. Vtedy začína chápať, že naše „nie“ má rovnakú hodnotu, či je vyslovené na vybiehanie do cesty, alebo klamstvu vo vyššom veku. Ak sú hranice podávané láskyplným a zároveň pevným spôsobom, dieťa postupne pochopí, že náš zákaz ho chráni pred nepríjemnosťami. Tým si začína budovať dôveru voči nám. Hranice dieťaťu zároveň pripomínajú, že nemôže vládnuť svetu podľa vlastných chutí. Ukazujú, že rešpektovanie prirodzeného poriadku sveta nám prináša do života dlhodobé uspokojenie. Spokojnosť neporovnateľnú s krátkodobou slasťou lákadiel, ktoré ho nútia narážať na hranicu. Do praktického jazyka preložené: Je lepšie umývať si zuby, ako nemať sladkosti, prísť domov načas na večeru, ako zostať hladný, nestrkať ruku do ohňa, ako zažiť páľivú bolesť a poranenie.

Súčasne je tu aj apel na nás, rodičov. Nebudme príliš prísni. Ak je príkazov a pravidiel veľmi veľa, vzájomné spolužitie sa mení z milosrdnej lásky na stráženie poriadku a vymáhanie pravidiel. Dostávame sa na bojisko kto z koho. Rodičia by si mali dobre zvážiť, ktoré pravidlá z hodnotového hľadiska sú tie principiálne. Mnohé požiadavky môžu totiž byť len subjektívnou potrebou, ktorá vychádza z našej povahy a predstáv o svete. Ako ich rozlíšiť? Zastavme sa v mysli predtým, než niečo žiadame, a pýtajme sa samých seba: „Je to o hodnotách? Morálke? Bezpečnosti a zdraví?“ Takto deti ľahšie pochopia, že pravidlá, ktoré požadujeme, nevychádzajú z nášho rozmaru či svojvôle, ale iba odrážajú a sprostredkujú prirodzený chod sveta.

Dôraz na to, aby mali správne vyvinuté morálne svedomie, znamená, že pri nastavenej hranici dôsledne necháme deťom okúsiť následky vlastného činu. Ako napríklad: „Neprestávam pri stole robiť hlúposti s jedlom, rodičia mi ho zoberú. Ostanem hladný.“ Ak nám však o chvíľu príde dieťa ľúto a dáme mu najesť, alebo ho len neustále okrikujeme a jedlo mu nevezmeme, dávame dieťaťu mylný odkaz v zmysle: Nejde o zásadnú vec, ale iba o „akýsi“ návrh.

Nepozerať sa teda na nesenie následkov ako na niečo, čo môžeme odložiť na neskôr, len preto, že je to nepríjemné. V skutočnosti ide o to, či dieťaťu vybudujeme svedomie.

PODNECOVANIE TÚŽBY PO KONANÍ DOBRA

V predchádzajúcom texte sme si ukázali, že nastavovanie hraníc a vedenie k zodpovednosti rozvíja svedomie dieťaťa. Teda robí dieťa schopným rozoznávať dobro a zlo. Kým je dieťa malé, jeho svedomím je vlastne rodičovské svedomie, s ktorým sa najprv stotožňuje a potom ho napodobňuje kopírovaním rodičovského správania. Keď však dieťa začne dospievať, naštartuje proces tvorby vlastnej morálky. Kriticky začne prehodnocovať normy prostredia, v ktorom žije. Triedi si ich a vyberá. Tu je namieste otázka: Čo ovplyvní dieťa v tom, aby sa stotožnilo s morálnymi normami?

Jedným z najvýraznejších činiteľov je spôsob, akým rodič do obdobia dospievania morálku dieťaťa rozvíjal. Teda spôsob, akým kládol hranice a usmerňoval ich prekročenie. To priamo úmerne podmieňuje charakter svedomia. V podstate sú možné len dve cesty, ktorými rodičia kráčajú:

- **Cesta zákona a pravidiel.** Je to tá cesta, ktorá pri nedodržaní pravidiel namiesto prirodzených dôsledkov trestá hnevom rodiča, obviňovaním, odcudzením a odmietnutím rodičovskej lásky. Tieto dôsledky vyvolávajú u dieťaťa zlosť, strach zo straty lásky rodičov a pocity nedostatočnosti. Nepodnecujú chuť zmeniť sa a ísť cestou morálky. Ak sa tieto tresty stanú obsahom svedomia, dočkáme sa len narastania problémov, pocitov viny, zamerania na výkon a nedostatku sebaovládania. Potom sa hlas svedomia pre dieťa stáva akýmsi vnútorným nepriateľom a dieťa nemá vôľu ho počúvať. Preto je potrebné, aby okrem toho, že dieťa má svedomie, ktoré vie rozoznať dobré od zlého, zároveň mu aj verilo. Aby sa stalo jeho „priateľom“. K tomu vedie druhá cesta.
- **Cesta lásky a logiky.** Je tá, ktorá tiež obsahuje dodržiavanie pravidiel, ale má iné smerovanie. Neobsahuje hnev, odcudzenie či podmienenú lásku. Ide smerom k dieťaťu, k jeho podpore. Pri prestúpení pravidiel vyvodzuje skutočné dôsledky, ktoré vyplývajú z reality života. Namiesto hnevu a pocitov viny ponúka láskyplnú starostlivosť, odpustenie, pocit opory, motiváciu k zlepšeniu z pozície milovanej osoby. Svedomie má tak šancu stať sa pre dieťa „priateľom“, ktorý ho má rád, napomína ho a usmerňuje. Bude láskavé, súciteľné a pevné.

Ak sa nám podarí vybudovať svedomie na tomto základe, je viac než pravdepodobné, že ste dieťaťu poskytli pevného sprievodcu na cestu do dospelosti. Bude pri ňom, aj keď vy už nebudete mať šancu zasiahnuť.

Dnešnú úvahu zakončíme výstižným anglickým príslovím: „Priateľ je ten, pred kým môžeme vyliať svoje srdce, vysypať plevy i zrno, pretože vieme, že jeho nežná ruka to vezme a preoseje, aby zachovala to, čo stojí za to, zatiaľ čo zvyšok odfúkne dychom svojej láskavosti.“

RNDr. Martina Vagačová